

SUOMI VUONNA 2049

Ikääntyvän yhteiskunnan strategiset valinnat –
neljä skenaariota Suomelle

TIIVISTELMÄ

Väestön ikääntyminen on pitkän aikavälin hidas vallankumous.

Väestön ikääntyminen ja erityisesti työikäisten määrän lasku alentaa ennusteiden mukaan globaalia talouskasvua tulevaisuudessa keskimäärin noin 1–1,5 prosenttiyksiköllä vuodessa.

Väestö vanhenee erityisesti Suomen kaltaisissa korkean tuottavuuden maissa. On myös paljon valtioita, joissa väestö on nuorta, mutta tämä ei riitä pitämään globaalia talouskasvua edes nykyisellään. Samaan aikaan näyttää siltä, että taloudellisia – tai talouteen vaikuttavia – pandemian ja ilmastonmuutoksen erilaisten seurausten kaltaisia kriisejä on luvassa yhä enemmän.

Suomi elää etsikkoaikaa ennen väestömuutoksen vaikutusten voimakkainta realisoitumista julkistaloudessa. Väestön ikääntyminen sisältää usein esitettyjen riskien lisäksi myös mahdollisuuksia. 2020-luvun päätöksillä luodaan vuosikymmenien päässä olevaa tulevaisuutta.

Nyt Suomelta puuttuu strateginen suunta, joka vastaa päivänpolitiikan ja vaalikausien yli nouseviin kysymyksiin. Mitä muuta politiikka on kuin reaktiivista päätöksentekoa yhtenä hetkenä esiin nouseisiin ongelmiin? Mitä muuta huomioimme kuin valtiontalouden tasapainon? Onko meillä malttia investoida inhimilliseen pääomaan? Miten uskallamme kytkeytyä investointipolitiikassa globaaleihin tuotantoketjuihin? Voiko julkisen sektorin roolia hyvinvointipalveluissa tehostaa tai jopa kaventaa?

Olemme tehneet raportissa näkyväksi vaihtoehtoisia tulevaisuuksia. Luomamme neljä tulevaisuus-skenaariota ovat keskustelunavaus. Ne eivät ole toiveita tai uhkia.

Haluamme erilaisilla tulevaisuudenkuvilla herätellä: Suomi tarvitsee puolerajoja ylittävän linjan, jolla päätämme sopeutua ikääntyvään yhteiskuntaan.

Raportin skenaariot ovat:

1. **Päätöksenteko solmussa -skenaariossa** väestön ikääntyminen ja hyvinvointitarpeiden kasvu ymmärretään, mutta poliittinen päätöksenteko jumittaa. Isoja päätöksiä ei saada aikaiseksi. Julkinen sektori velkaantuu nykyrakenteiden kautta vähitellen ja vääjäämättömästi.
2. **Kakun kasvattajat -skenaariossa** talouden kasvuodotuksia nostetaan väestöpolitiikalla ja pitkän aikavälin investoinneilla, joihin kuuluvat myös sosiaaliset investoinnit. Julkisen sektorin menopaineisiin vastataan kehittämällä julkistalouden tulovirtoja, mutta menotasolle ei aseteta tavoitteita.
3. **Jäähvyäiset yhteiselle riskienjaolle -skenaariossa** sosiaalisia riskejä manageroidaan (valtion ohjaamana) jokaisen kansalaisen oman elinkaaren sisällä. Samalla yhteisestä riskienjaosta luovutaan. Tämä tarkoittaa vetäytymistä julkisesta hyvinvoinnin tuotannosta pitkän siirtymäkauden jälkeen.
4. **Uusi vaihde -skenaariossa** nykyiset julkiset resurssit käytetään tehokkaammin hyödyksi. Julkisen talouden velkaantumista myös jarrutetaan. Skenaariossa pyritään nostamaan julkisen sektorin palvelutuotannon tehokkuutta ja rajaamaan julkisten menojen kasvua.

Mitä politiikkavaihtoehtoja on?

Päätöksenteko solmussa

Ikääntyvän väestön tarpeisiin vastataan, mutta julkinen sektori velkaantuu.

Kakun kasvattajat

Nostetaan talouden kasvupotentiaalia väestöpolitiikalla ja investoinneilla.

Jäähvyäiset yhteiselle riskienjaolle

Sosiaalisia riskejä manageroidaan jokaisen oman elinkaaren sisällä.

Uusi vaihte

Nykyiset julkiset resurssit käytetään eri tavoin, joka tarkoittaa uudenlaisia tuotantotapoja ja tehostamista.

Millä tekijöillä sitten on suurin merkitys ikääntyvän yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta – aikana, jolloin globaalista talouskasvusta ei ole takeita? Työn tuottavuuteen vaikuttavat niin rakennemuutos, teknologinen kehitys kuin myös kansakunnan inhimillinen pääoma. Inhimillistä pääomaa rakennetaan pitkälti julkisin palveluin. Julkisen toiminnan tehostamisella on kuitenkin vaikea kasvattaa julkisten palveluiden tuottavuutta, koska ne ovat pitkälti koulutuksen ja terveydenhuollon kaltaisia ihmisvaltaisia hyvinvointipalveluja.

Lisäksi ikääntyvässä yhteiskunnassa juuri hyvinvointipalvelujen tarve suhteessa koko talouteen kasvaa. Se maksaa: Ikääntyvät ja yhä pidempään elävät seniorikansalaiset kuluttavat yhä enemmän terveyspalveluja. Samalla lääketieteen kehitys mahdollistaa yhä useamman sairauden hoitamisen paremmin. Uudet lääkkeet ja teknologiat lisäävät terveyspalvelujen kustannuksia.

Toisekseen: vaikka nuoret ikäluokat ovat yhä pienempiä, koulutusmenojen ei tarvitsisi välttämättä pienentyä. Työn tuottavuuden nostamiseksi Suomi tarvitsee enemmän korkeakoulutettuja työntekijöitä. Sekin maksaa. Syynä on urakan mittavuus: Nuorten ikäluokkien koulutustaso on jo pudonnut OECD-maiden kärjestä keskitason alle. Korkeakoulutettavien osuuden ikäluokista pitää kaksinkertaistaa, jos tavoitteena on vuoteen 2050 mennessä saavuttaa koulutetuimmat OECD-maat.

Työllisyysasteen nostaminen parantaa julkisen talouden tasapainoa. Suomen jo nyt ennätyksellisen korkeaa työllisyysastetta voidaan vielä nostaa. Työllisyysasteella on kuitenkin luonnollinen katto. Sitä nostamalla voidaan parhaimmillaankin vain ostaa aikaa. Edessä on kuitenkin yhteiskuntapoliittinen valinta: tuleeko julkisen sektorin kasvaa sitä mukaa kun hyvinvointipalvelujen osuus kulutuksesta nousee, vai olisiko toivottavampaa laskea julkisen sektorin osuutta hyvinvointipalvelujen järjestämisestä? Julkisen sektorin kansalaiselle tarjoama palvelu- ja vakuutuslupausta on aina mahdollista rajata. Se tarkoittaa sitä, että aiemmin julkisesti rahoitettujen palvelujen rahoituksesta suurempi osa siirretään yksilöiden vastuulle. Vaikka se ei näytä poliittisesti todennäköiseltä, maailma ympärillämme voi muuttua.

Mutta millaisia valintoja ja ratkaisuja silloin aiotaan tehdä? Rikotaanko aiemmin sukupolvien välillä ollut sopimus tulonsiirroista elinkaaren aikana? Jos taas haluamme pitää kiinni palvelulupauksesta, millaisia investointeja aiomme tehdä, jotta valtion tulot kasvavat? Vai pitääkö tehdä iso muutos siinä, mitkä toimijat palvelut tuottavat ja miten?

Hyvinvointivaltio on yhä ymmärrettävissä vakuutusjärjestelmänä. Siinä pakollisina vakuutusmaksuilla katetaan vanhuuden ja sairauden kaltaisten ”vakuustapahtumien” aiheuttamia kustannuksia. Elinkaaren aikana lähes jokainen meistä ehtii olla elämänsä eri vaiheissa niin nettosaaja kuin nettomaksajakin.

Poliittinen haaste on se, että elinkaaren ylittävät resurssisiirrot edellyttävät hyvin pitkäaikaista sitoutumista. Myös väestöjen kasvava liikkuvuus yli valtioiden rajojen asettaa omat haasteensa pitkäaikaisten yhteiskuntasopimusten ylläpitämiselle. Suomen pitää olla täällä koulutetuille houkutteleva maa jäädä, mutta myös houkutteleva maa tulla ulkomailta tänne työhön.

Poliittisen hyväksyttävyyden rajat liittyvät yleiseen luottamukseen ja julkisen vallan rooliin viimeisijaisena vakuuttajana. Kansalaisten viimesijainen turva – ja kokemus siitä – voidaan ymmärtää keskeiseksi julkishyödykkeeksi, joka turvaa luottamusta niin tulevaisuuteen, julkiseen valtaan kuin kanssaihmiinkin.

Kokemukset 2000-luvulta osoittavat, että yhteiskuntapolitiikan tulee olla varautunut toistuviin ja vakaviin globaalin järjestelmätason shokkeihin. Julkinen sektori on ainoa toimija, jolla on käytössään riittävät resurssit vaimentaa näitä iskuja.

Voimme ennustaa tulevaisuuden reunaehdoista paljon, mutta lopulta emme tiedä mitä tapahtuu seuraavaksi. Silti päätöksiä pitää tehdä. Mitä teemme tai emme tee? Julkisen sektorin taloudellinen tasapaino ei yksin enää riitä ja pelkkä reaktiivinen ajelehtiminen luo vain epävarmuutta.

Suomi on pystynyt aiemminkin päätöksiin, joiden seuraukset näkyvät hitaasti. Ei ole mitään syytä, miksi se ei olisi mahdollista myös nyt. 1900-luvun lopulla Suomi nousi muutamassa vuosikymmenessä vauraaksi länsimaaksi. Millaisessa Suomessa haluamme elää vuonna 2049?

RAPORTIN TAUSTA:

Työeläkevakuuttajat Telan ja Suomen sosiaali ja terveys ry SOSTEN perustaman Ikääntyvä yhteiskunta koronan jälkeen -hankkeen loppuraportti pohjautuu vuosina 2021–23 kokoontuneen aivoriihen keskusteluihin.

Ikääntyvä yhteiskunta -aivoriihen jäsenet ja sihteeri:

Sihteeri: *Alexi Kalenius (SOSTE), Jussi Ahokas (SOSTE), Anni Marttinen (SOSTE). Janne Pelkonen (TELA), Risto Vaittinen (TELA)*

Aivoriihi: *Eija Koivuranta (pj), Sirpa Pietikäinen, Vesa Vihriälä, Christoffer Taxell, Jaakko Kiander, Tapio Huttula, Mirka Danielsbacka, Osmo Soininvaara, Markus Jäntti, Seija Ilmakunnas, Roope Uusitalo*

